

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia 21 (2023)

ISSN 2081-1861

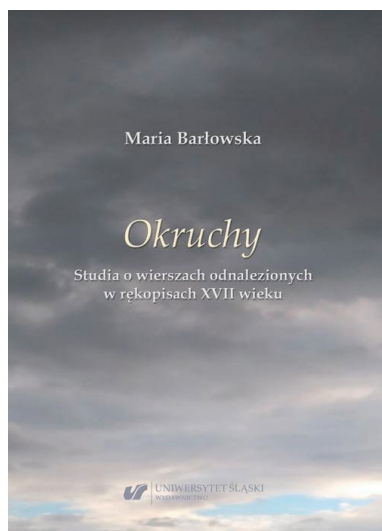
DOI 10.24917/20811861.21.35

Piotr Borek

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

ORCID 0000-0003-3031-7722

Barokowe wiersze w rękopiśmiennych sylwach (Maria Barłowska, *Okruchy. Studia o wierszach odnalezionych w rękopisach XVII wieku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2022, ss. 385, ISBN: 978-83-226-4243-6)

Zainteresowania badawcze Marii Barłowskiej od wielu lat ogniskują się na problematyce barokowej kultury rękopisu. Ich kulminacją stanowi niewątpliwie obszerna monografia poświęcona zbiorom oratorskim z XVII i XVIII stulecia¹ oraz edycje i eksplikacje mów pogrzebowych². Najnowsza książka śląskiej uczoney poszerza krąg badań o eksplikację kilkudziesięciu wierszy odnalezionych w siedemnastowiecznych manuskryptach.

Okruchy. Studia o wierszach odnalezionych w rękopisach XVII wieku to książka, która powstawała przez kilkanaście lat. Poświadcza ona żmudne wertowanie licznych sylw znajdujących się w zbiorach archiwalnych Polski i Europy. Badaczka w partii wstępnej zaznaczyła, iż zwornikiem cyklu rozpraw okazuje się „elementowości”. To skromne określenie na odnalezienie

w gąszczu rękopisów utworów zapomnianych, przeoczonych, a obecnie przywróconych literaturze polskiej (poprzez ich publikację w aneksach) i kompetentnie zinterpretowanych.

1 M. Barłowska, *Swada i milczenie. Zbiory oratorskie XVII-XVIII wieku – prolegomena filologiczne*, Katowice 2010.

2 Taż, *Ossoliński, Moskorzowski, Sarbiewski – mowy pogrzebowe: teksty w dialogu*, Katowice 2008; J. Sobieski, *Mowy pogrzebowe*, wydały M. Barłowska i M. Ciszewska, Warszawa 2019.

Wartościowa praca składa się z sześciu studiów, które dotyczą twórczości barokowych pisarzy *minorum gentium*. Książkę dopełniają zasady transkrypcji utworów zawartych w aneksach do poszczególnych studiów, a ponadto obszerna bibliografia oraz indeks osobowy.

Pierwsza z rozpraw – *Stare i nowe – dwa wiersze „na zegary” z sylwy Stanisława Rakowskiego* – dotyczy nader popularnego w wiekach dawnych namysłu nad upływem czasu³. Autorka zrekapitulowała informacje na temat pojmowania czasu w wiekach dawnych (tj. w stuleciach XVII i XVIII), przypominając zarazem, iż funkcjonowały podówczas trzy rodzaje przyrządów do pomiaru: zegary słoneczne i mechaniczne oraz klepsydry (nazywane metaforycznie „ciekącym zegarkiem”). Odnosząc się do szerszego kontekstu kulturowego, M. Barłowska przeanalizowała dwa wiersze „na zegary” księdza Stanisława Rakowskiego, które odnalazła w rękopisie Biblioteki Jagiellońskiej (sygn. 2568, k. 153r.–153v.). Oba teksty – chociaż jeden traktuje o klepsydrze, a drugi o zegarze „bijącym” – podporządkowane zostały toposowi przemijania. Co ciekawe, bardziej przejmujący (a zarazem popularniejszy w piśmiennictwie baroku) okazuje się zegar mechaniczny, który manifestuje swoiste *memento mori* poprzez głośne „wybijanie” kolejnych godzin.

Drugie studium poświęcone zostało tematyce epistolograficznej („*Gdy chciałem na służbę do Ciebie...*” *Listowne konkury wierszem i prozą*). M. Barłowska ze zbiorów rękopiśmiennych o tematyce miłosnej przytoczyła dwa reprezentatywne egzemplarze⁴. Pierwszy z przykładów epistolografii miłosnej dotyczy zabiegów szlachcica Krzysztofa Demianowicza o rękę wdowy Agnieszki Stadnickiej. Starający się o rękę niewiasty młodzieniec posłużył się tradycyjną topiką erotyczną, uwzględniającą aspekty panegiryczne w kreacji wybranki. Co interesujące, modelujący się na „dożywotniego towarzysza” Demianowicz nie kryje swojego ubóstwa, które ożenek zamieni na zmianę sytuacji – „że mnie też mogą w tłustych regestr liczyć”. Badaczka nie przypisuje zbiorowi szlachcica wybitnej wartości literackiej, sytuując jego epistolarnie dokonanie w kręgu okolicznościowych erotyków⁵, które powstały w środowisku ariańskim. Kolejny z przykładów miłosnego listowania obejmuje jedenaście epistoł i związany jest z Agnieszką Baryczkówną. Autor niestety nie został ustalony, choć w kręgu możliwych twórców zachowanej korespondencji M. Barłowska umieszcza Alojzego Franciszka Łoskiego, który w sylwie pomieścił swoje zapiski. To, co odróżnia „konkury” anonimowego adoratora od epistolarnych starań o rękę wdowy Demianowicza, najogólniej nazwać można praktycznym ukierunkowaniem wyводу. Anonimowy twórca odnosi się również do konwencjonalnej topiki erotycznej, zarazem jednak stosuje odmienną strategię pozyskiwania względów panny, jak choćby pisząc do niej „Jagusieńko” i stosując paralele do strategii sporu sądowego (tu celem pozyskania przychylności).

---

3 Por. J. Goliński, *Vanitas: o marności w literaturze i kulturze dawnej*, Warszawa 1996; D. Künstler-Langner, *Idea „vanitas”, jej tradycje i toposy w poezji polskiego baroku*, Toruń 1996; J.A. Drob, *Trzy zegary. Obraz czasu i przestrzeni w polskich kazaniach barokowych*, Lublin 1998.

4 Tematyka miłosna w dawnej epistolografii była przedmiotem wielu opracowań: por. R. Ganszyniec, *Polskie listy miłosne z dawnych czasów*, Lwów 1925; A. Sajkowski, *Staropolska miłość. Z dawnych listów i pamiętników*, Poznań 1981; I. Maciejewska, *Miłość i erotyzm w piśmiennictwie czasów saskich*, Olsztyn 2013.

5 Zob. J. Kotarska, *Erotyk staropolski. Inspiracje i odmiany*, Wrocław 1980.

Tematyka miłosna okazuje się również tematem kolejnego szkicu zatytułowanego *Przykład „niemożliwy” – erotyk małżeński z sylwy Bogusława Kazimierza Maskiewicza*. Tym razem wydobyty z kodeksu Maskiewicza utwór dotyczy sytuacji małżeńskiej, a konkretnie nocy poślubnej. Liczący ponad sto wersów tekst nosi tytuł *Pokładziny* i sygnowany jest nazwiskiem bliżej nieznanego szlachcica Jana Zaleskiego. Warto podkreślić, iż dziełko to okazuje się jednym z nielicznych w literaturze barokowej przykładów na poważne traktowanie momentu nocy poślubnej⁶. Choć, zdaniem interpretatorki, próba poetycka była raczej niezgrabna, to jednak na docenienie zasługuje zretoryzowanie lirycznego opisu i „metaforyczne kodowanie” erotycznych doznań małżonków.

Michała Leona Obuchowicza teksty z moskiewskiej niewoli – to czwarta partia książki śląskiej humanistki. Autorka dokonała w studium rozpoznania fragmentu sylwy przebywającego od października 1658 roku w moskiewskiej niewoli pułkownika wojsk litewskich. Szlachcic oprócz zapisków pamiętnikarsko-epistolograficznych z czasów ponad dwuletniego uwięzienia⁷ zawarł w kodeksie trzy dziełka liryczne: *Lament więźnia*, *Jako przeciwność ponosić mamy* oraz *Jeżus, Maryja, Józef*. Najwartościowszy z liryków okazuje się *Lament więźnia* – obrazujący cierpienie więźnia oczekującego na uwolnienie. Autor nawiązał tu do motywu niestałej Fortuny oraz konwencji trenu⁸, stosując formę emocjonalnego monologu, jaki ujawnia tragiczne doświadczenie utraty wolności na polu bitwy.

Dwie ostatnie rozprawy *Okruchów...* M. Barłowska poświęciła utworom odnalezionym w sylwie Andrzeja Lubienieckiego. Szczególnie cenny okazuje się rozdział *W kaznodziejskim zapale – „Pieśni mięsopustne” Jana Stoińskiego*. Badaczka odnalazła wartościowy zabytek w zbiorach biblioteki w Rotterdamie. Poddając go wnikliwej analizie, zwróciła uwagę na etyczny wydźwięk utworu, który – zgodnie z postawą ariańską jego twórcy – zanegował ludyczne celebrowanie czasu karnawału, nazywając ten okres roku liturgicznego „dniami szalonymi”. W celu zdyskredytowania katolickiego mięsopustu arianin dokonał rozróżnienia grzechów na przypadkowe („z trefunku”) oraz trwałe, skojarzone ze „śmiertelną pościelą”.

Z kolei szkic *Do obrazu Holandii w wieku XVII. „Opisanie Holandriów” z sylwy Andrzeja Lubienieckiego* stanowi ważne uzupełnienie badań nad obrazem europejskich nacji w polskim piśmiennictwie⁹. Zgodnie z panującymi ówczesnie przekonaniem Niderlandy postrzegane były jako kraj uporządkowany, czysty, schludny¹⁰, a przy tym słynący z kupaństwa oraz kultury osobistej.

6 R. Krzywy, *Sarmaci w negliżu. Staropolskie epitalamia pokładzinowe („fasceniny”), „Napis”* 2010, seria 10, s. 81–96.

7 Warto dodać, iż nie był to nazbyt długi okres niewoli w ówczesnych czasach. Zob. R. Ryba, *Literatura staropolska wobec zjawiska niewoli turecko-tatarskiej. Studia i szkice*, Katowice 2014.

8 Por. T. Banasiowa, *Tren polityczny i funeralny w poezji polskiej lat 1580–1630*, Katowice 1997.

9 W tym zakresie pionierem badań był S. Kot. Najważniejsze jego ustalenia pomieszczono w zbiorze: S. Kot, *Polska złotego wieku a Europa. Studia i szkice*, wyboru dokonał, przygotował do druku i wstępem opatrzył H. Barycz, Warszawa 1987. Ponadto np. A. Niewiara, *Wyobrażenia o narodach w pamiętnikach i dziennikach z XVI–XIX wieku*, Katowice 2000.

10 Zob. P. Oczko, *Miotła i krzyż. Kultura sprzątnania w dawnej Holandii, albo historia pewnej obsesji*, Kraków 2013.

Lektura inspirującego zbioru studiów *Okruchy. Studia o wierszach odnalezionych w rękopisach XVII wieku* uświadamia, że w setkach kodeksów europejskich bibliotek i archiwów nadal oczekują na swoich odkrywców liczne polonika. Cieszyć się wypada, że Maria Barłowska przypomniała o barokowej kulturze rękopisu, która poświadcza gusty czytelnicze w minionych epokach. Osobną wartością książki stanowią krytycznie wydane dziełka w aneksach do każdego studium. Dzięki temu mamy możliwość bezpośredniego obcowania z przedmiotem dogłębnym eksplikacji naukowych.

Bibliografia

- Banasiowa T., *Tren polityczny i funeralny w poezji polskiej lat 1580–1630*, Katowice 1997.
- Barłowska M., *Ossoliński, Moskorzowski, Sarbiewski – mowy pogrzebowe: teksty w dialogu*, Katowice 2008.
- Barłowska M., *Swada i milczenie. Zbiory oratorskie XVII–XVIII wieku – prolegomena filologiczne*, Katowice 2010.
- Drob J.A., *Trzy zegary. Obraz czasu i przestrzeni w polskich kazaniach barokowych*, Lublin 1998.
- Ganszyniec R., *Polskie listy miłosne z dawnych czasów*, Lwów 1925.
- Goliński J., *Vanitas: o marności w literaturze i kulturze dawnej*, Warszawa 1996.
- Kot S., *Polska złotego wieku a Europa. Studia i szkice*, wyboru dokonał, przygotował do druku i wstępem opatrzył H. Barycz, Warszawa 1987.
- Kotarska J., *Erotyk staropolski. Inspiracje i odmiany*, Wrocław 1980.
- Krzywy R., *Sarmaci w negliżu. Staropolskie epitalamia pokładzinowe („fasceniny”), „Napis” 2010, seria 10, s. 81–96.*
- Künstler-Langner D., *Idea „vanitas”, jej tradycje i topoty w poezji polskiego baroku*, Toruń 1996.
- Maciejewska I., *Miłość i erotyzm w piśmiennictwie czasów saskich*, Olsztyn 2013.
- Niewiara A., *Wyobrażenia o narodach w pamiętnikach i dziennikach z XVI–XIX wieku*, Katowice 2000.
- Oczko P., *Miotła i krzyż. Kultura sprzątanania w dawnej Holandii, albo historia pewnej obsesji*, Kraków 2013.
- Ryba R., *Literatura staropolska wobec zjawiska niewoli turecko-tatarskiej. Studia i szkice*, Katowice 2014.
- Sajkowski A., *Staropolska miłość. Z dawnych listów i pamiętników*, Poznań 1981.
- Sobieski J., *Mowy pogrzebowe*, wydały M. Barłowska i M. Ciszewska, Warszawa 2019.